

Akademik Kapitalizm: Üniversite mi Şirket mi?

Rozerin Yaşa¹

Giriş

Kapitalizmin hemen her alanda kurmaya çalıştığı hegemonya eğitim alanında da hissedilmektedir. Okul öncesi eğitim kademesinden lisans ve lisansüstü kademelerine kadar ve sonrasında işe alım süreçlerinde de fırsat eşitsizliği, adaletsizlik ve emek sömürsünün hüküm sürdüğü bir döngüde olduğumuz gerçeği ile eğitim almaya/sunmaya, iş/meslek sahibi olmaya, bilim üretmeye/yaymaya çalışmaktayız. Rekabete mecbur bırakılan öğrencilerin çocukluk ve gençlik dönemleri sınavlar, puanlar, dershaneler, özel okullar, özel dersler ile geçmekte. Nitelikli eğitim alma, kendi dünyasını ve kendini keşfedebilme, özgürleşme, dünyada ve ülkede yaşananları fark etme, sorgulama, eleştirme, söz söyleyebilme, kültürel/sosyal aktivitelere katılma gibi aslında yaşamının ve insanlaşmanın gereklerini ikinci planda tutmak zorunda kaldıklarını hatta çoğu zaman hiç gerçekleştiremediklerini görmek mümkün.

IMF ile Dünya Bankası'nın işbirliğinde 1980'lerde hazırlanan uyum programları ile birlikte neoliberal anlayış eğitim alanına resmi olarak girmiştir (Sayılan, 2006). Eğitimde neoliberal anlayışın temel insan hakları ve sosyal vatandaşlık haklarında yol açtığı erozyon eğitim alanında ağır tahribatlar yaratmıştır (Yıldız, 2008). Neoliberal politikaların eğitim kurumunun kapitalist piyasa hedeflerine hizmet etmekle yükümlü bir kurum olması hedefiyle adeta şirket denebilecek özel okullar ve özel üniversitelerin kurulmasının önünü açtığı söylenebilir. Aksoy (2005), neoliberal politikalarla birlikte, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde sosyal harcamalarda doğrudan ya da dolaylı bir şekilde azalma ve eğitim ve sağlık alanlarını kamusal mal özelliğinden uzaklaştırmaya yönelik politikalar izlendiğini ifade etmiştir. Böylece, kamusal bir hak olan eğitimin, para ile alınıp satılabilen bir meta konumuna indirildiği söylenebilir. Toplumdaki her bireyin adil koşullarda nitelikli, parasız eğitim alma hakkına sahip olduğu, günümüzde unutturulmaya çalışılan gerçeklerdendir. Zira eğitim ile ulaşılmak istenenin, özel sektörün kar hedeflerini gerçekleştirmek, piyasa gereksinimlerini karşılamak, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve benzeri neoliberal hedefler olduğu anlaşılmaktadır.

Kapitalist küreselleşmeyle birlikte, yükseköğretim kurumları, neoliberal toplum projesine uygun olarak, küresel ve yerel güç ilişkileri çerçevesinde yeniden yapılandırılmaktadır (Ünal, 2009). Bu yapılandırmanın en somut örneklerinden birini "Vakıf üniversitesi" söylemiyle yumuşatılmaya çalışılan "özel üniversiteler" olduğu söylenebilir. Özel üniversiteler, bugün sayıca devlet üniversiteleri ile yarışır hale gelmiştir. Türkiye'de bulunan 203 üniversitenin 129'u devlet üniversitesi, 74'ü özel üniversitedir (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2021). İstanbul'da bulunan 57 üniversitenin 13'ü devlet

üniversitesi, 44'ü ise özel üniversitedir (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2021). Bu sayılar var olan problemi gözler önüne sermektedir. Kamusal olan bilginin bir ticari mal gibi satıldığı özel üniversitelerin sayısı giderek artmaktadır. Bu durumun, eğitim alanında kapitalizmin hem bir sonucu hem de nedeni olduğu söylenebilir.

Ünal (2005), üniversitelerin salt meslek elemanı yetiştiren kurumlar olarak görüldüğünü, yükseköğretim programlarının istihdamla ilişkileri bağlamında değerlendirildiklerini belirterek, neoliberal politikaların eğitim ve bilim alanında kurmaya çalıştığı ideolojik hegemonyanın yarattığı dönüşümü eleştirmektedir. Üniversiteler özgürce bilim üretmek/ yaymak, bilimsel ve sosyal gelişmeyi sağlamak, toplumun sorunlarına eğilmek, bu sorunları ele almak ve çözüm önerileri sunmak işlevlerine sahip kuruluşlardır. Bu işlevlerini gerçekleştirebilmeleri için akademik özerkliğe sahip olmaları gerektiği yadsınamaz bir gerçektir. Bilimsel ve akademik etkinliklerini gerçekleştirebilmeleri için her bilim insanının da akademik özgürlüğe sahip olması gerekmektedir (Dünya Üniversiteler Birliği, 2003). Bilim insanı bir toplum içinde yaşamaktadır, sosyal, siyasal, estetik, ahlaki idealleri ve değer yargıları vardır; bu bağlamda hiçbir kanaat, değer, eğilim, inanç taşımaksızın bilim yapmaya yönelemez (Özlem, 2010). Ancak, üniversitelerin neoliberal dönüşümü bağlamında giderek bu gerçeklikten uzaklaşıldığı, bilim insanlarının salt piyasa hedefleri ile uyumlu araştırmalar yapmakla yükümlü kişilere, üniversiteleri de bu yönde akademik çalışmaların yürütüldüğü ve piyasanın ihtiyaç duyduğu insangücünü yetiştirmeye odaklı kuruluşlara indirildiği görülmektedir.

Yükseköğretimin piyasa hedeflerine hizmet eden şirketlere dönüştürülmesi, özel sektör işbirliği ile bilimsel ve akademik faaliyetlerini sürdürmeleri, akademik özerklik ve akademik özgürlüğün yerini akademik kapitalizmin aldığı bir sistemde ayakta kalmaya çalışan bir kurum haline geldiği görülmektedir. Bilimin amacının kar elde etmek olmadığı, bilim insanlarının fikirlerini özgürce ifade edebildiği, bilimsel araştırmaların özgürce gerçekleştirilebildiği, bilimin ve sunulan eğitimin bir ürüne indirgenerek para ile satılmadığı, her bireyin bu haktan adil bir şekilde faydalanabildiği bir kuruluş olan üniversitenin (Dünya Üniversiteler Servisi, 2003; Waters, 2009) akademik kapitalizmin gölgesinde tek amacı adeta ticaret yapmak olan “şirketlere” dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Akademik Kapitalizm: Üniversite mi Şirket mi?

Akademik kapitalizmin, üniversitelerin ve bilimsel araştırmaların piyasa hedeflerine yönelik işlemesi ve bu doğrultuda toplum ve bilimden çok piyasaya, ekonomiye hizmet etmesi gerektiği mantığı olduğu söylenebilir. Slaughter ve Rhoades (2000), akademik kapitalizmin, üniversitelerin neoliberal eğilimlere hizmet etmesi ile yükseköğretimin ekonominin bir alt dalı olarak görülmesi olduğunu ifade etmektedirler. Apple (2001), neoliberal politikalar ile eğitim aracılığıyla güdülen hedeflerin serbest piyasa denen uydurulmuş bir hikayenin engel tanımadan yayılması,

toplumsal gereksinimlerin karşılanmasında devlet sorumluluğunun oldukça azaltılması, okul içinde ve dışında rekabetçi hareket yapılarının vurgulanması, insanların ekonomik güvenlik beklentilerinin düşürülmesi, kültürün ve bedenün “disipline sokulması” olduğunu ifade etmiştir. Akademik ve üniversitenin başlı başına bir kar alanı olarak görülmesi neoliberal politikaların kurmaya çalıştığı hegemonyayı gözler önüne sermektedir. Bu durumu Aksoy (2021), üniversitelerin neoliberal dönüşümü olarak yorumlamakta, bu dönüşümün de üniversite eğitiminin kamu hizmeti olmaktan çıkıp metalaşması, öğrencilerin müşterileştirilmesi, akademik geleneksel evrensel değerlerden uzaklaştırılması anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Bu durumun, rekabet, verimlilik, kar, piyasa, ücret gibi neoliberalizmin öne çıkan kavramlarının akademiye yerleşmesine neden olduğu söylenebilir.

Hei-hang Hayes Tang’a göre (2014) akademik kapitalizm ile kastedilen, akademik programların ticarileştirilmesi, özel üniversitelerin çoğalması, bilginin sermayeleştirilmesi ve kar odaklı akademik etkinliklerdir. Tang (2014), ayrıca, akademik kapitalizm mantığında, üniversitelere ve akademik birimlere ekonomi örgütleri gözüyle bakıldığını, kaynak dağılımının akademik ve bireysel entelektüelite yerine performansa dayalı yapıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, akademik kapitalizm ile üniversitelerin ve akademisyenlerin neoliberal hedeflere hizmet eden iktisadi araçlara dönüştürülmeye çalışıldığı yorumunu yapmak mümkündür.

Jessop (2018), akademik kapitalizmin, hali hazırda kapitalist piyasa ilişkileri üzerine kurulu ekonomilerde geliştiğini ifade ederek, bu gelişmeyi beş boyutlu olarak ele almış ve yorumlamıştır. Bu boyutları sırasıyla “ticarileşme”, “sermayeleşme”, “zihin emeğinin kısmi ticarileştirilmesi” “finansallaşma” ve “sermayeye bağlı sistem” başlıkları altında açıklamıştır. Jessop’a göre (2018), “Ticarileşme” boyutunda, eğitim ve araştırmalar satılmak üzere “üretilmekte”, okul harçları, özel okullar, uzaktan öğrenme ve ticari araştırmalar bu amaca hizmet etmektedir. “Sermayeleşme” boyutunda, kapitalist piyasa ekonomisinin yükseköğretim alanına etki ettiği, bu nedenle ticarileşme sürecinin pekiştiği anlaşılmaktadır. “Zihin emeğinin kısmi ticarileştirilmesi” boyutunda, Jessop, entelektüel emeğin entelektüel üretim araçlarından ayrılmasını kastederek, bu durumun, düşük maliyet yüksek kar hedefi çerçevesinde entelektüel emeği hiyerarşik bir hale dönüştürdüğünü ve prekaryalaştırdığını, mesleki statü kaybına yol açtığını ve öğretim ve araştırma özgürlüğünü sınırladığını vurgulamaktadır.

Jessop (2018), bir diğer boyut olan “finansallaşma” boyutunun iki yönlü olduğunu ifade ederek, ilk olarak sermayenin akademiye girişi ile akademik karlı yatırım alanı olarak görülmesi, daha sonra ise piyasa güçlerinin belli başlı üniversite, kolej ve araştırma şirketlerinden ve karlı yatırımlar yapmaya uygun diğer alanlardan elde edilen karların denkleştirilmesi olarak açıklamaktadır. Son boyut olan “sermayeye bağlı sistem”de ise, eğitim ve araştırma, sermaye ürünü olarak piyasanın kar amacına hizmet eden bir alt küme konumuna indirgenmektedir.

Bu durum, yatırımları menkul kıymetleştirme ve gelir akışı yoluyla gerçekleştirilebilmektedir (Jessop, 2018). Jessop, bu aşamayı, üniversitelerin ve araştırma enstitülerinin tamamen özelleştirilmeye çalışılması ve küresel piyasa ekonomisi ile bir bütün haline getirilmesini örnek vererek açıklamaktadır.

Jessop'un (2018) akademik kapitalizme ilişkin açıkladığı beş boyutun, aslında birbiri ile bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Ticarileşmenin, sermayeleşmenin, finansallaşmanın olduğu bir akademik sistemde zihin emeğinin de ticarileşmesinin ve sistemin sermayeye bağlı hale gelmesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Kapitalist yönetim sisteminde bu durumun toplumsal ve kurumsal yaşamın her alanında hâkim kılınmaya çalışıldığı, kişilere ve kurumlara çalışmalarını bu amaçlar uğruna gerçekleştirmeleri gerektiği düşüncesinin dayatılarak neoliberal ekonominin ve piyasanın aracı olmalarının normalleştirilmeye çalışıldığını ifade etmek mümkündür. Akademik kapitalizmin de bu yönde dayatmalarla algı ve işleyişte neoliberal dönüşüme yol açtığı görülmektedir.

Kapitalist yaklaşımın savunduğu eğitim anlayışına karşı, Marksist yaklaşımda, eğitimin amacı, bireyin insanlaşmasının ve özgürleşmesinin önünü açmak olduğunu söylemek mümkündür. Ünal (2013), kapitalist yaklaşımda eğitim sisteminin de kapitalizmin gereklerine uygun olarak işlediğini ve bu amaca hizmet ettiğini belirterek, Marksist yaklaşımın, bunların ötesinde, eğitimi bir politik mücadele alanı olarak tanımladığının ve çözümlendiğinin altını çizmektedir. Marksizmin bilim anlayışına ilişkin ise Gasper (1998; Akt. Skordoulis, 2021), Marksistlerin, bilimin sosyal olarak gömülü bir uygulama olduğunu, dünyanın gizli nedensel yapısını keşfetmenin bir yolu olduğunu ve bilimin gelişiminin egemen ideolojiyi yansıtan varsayımların altını oymaya bile yardımcı olabileceğini savunduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda, Marksizmin eğitim ve bilim anlayışı insanlaşma, özgürleşme, insanlığı, doğayı, olgu ve olayları anlama, araştırma ve keşfetmenin yanı sıra eğitim-öğretim yoluyla bireylerin yetişmesi ve dolayısıyla toplumsal fayda üzerine kurulu iken, kapitalist yaklaşımın eğitimin ve bilimin piyasa hedefleri ve kapitalist ekonomi politikalarına hizmet eden bireyler yetiştirilmesi ve akademik çalışmaların da bu yönde gerçekleştirilmesi hedefinin kapitalizmin akademideki yansımaları olarak görmek mümkündür.

Bilimin, doğası gereği, toplumsal ve insani sorumluluk çatısı altında bireylerin ve toplumların, dolayısıyla içinde bulunduğumuz ve bizlerden sonraki nesillere aktaracağımız dünyanın gerçeklerini araştırma, sorunlarına çözümler üretme, var olan iyiyi geliştirerek sürdürme hedefleri olduğu söylenebilir. 1950 yılında UNESCO tarafından Nice'de gerçekleştirilen konferansta dünya Üniversitelerinin taşıması gereken özellikler; bilgiyi bilgi için elde etmeye çalışmak, nerede olursa olsun gerçeğin peşinden gitmek, zıt görüşlere hoşgörülü olmak, siyasi müdahalelerden bağımsız olmak, özgürlük, adalet, insan onuru ve dayanışma ilkelerini eğitim ve araştırma çalışmaları yoluyla iletme yükümlülüğüne sahip olmak ve uluslararası düzeyde maddi ve manevi

yardımlaşmayı karşılıklı olarak gerçekleştirmek şeklinde belirlenmiştir (UNESCO, 1998). Bu bağlamda, bilimsel özgürlüğün ve üniversite özerkliğinin sağlam temeller üzerine oturtulmadığı bir sistemde bu hedeflerin gerçekleşmesinin olası görünmediği söylenebilir. Aksine, üniversiteler, kapitalizme hizmet eden kuruluşlara dönüşecektir; dolayısıyla akademik kapitalizmi akademik özgürlüğün ve üniversite özerkliğinin ihlali olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Akademik özgürlük kavramı, alan yazında çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Ashby'ye göre (1966) akademik özgürlük, öğretim elemanlarının kendi inandıkları ve bildikleri şekilde öğretim etkinliklerini yürütme ve kendi alanına dair görüşlerini yayınlayabilme özgürlüğüdür. Benzer şekilde, Tight'a göre (1988), akademik özgürlük, öğretim elemanlarının yer müdahaleye maruz kalmadan ve buna yol açmadan, araştırma, inceleme, öğretim ve yayınlama özgürlüğüdür. Brown (2006) ise, akademik özgürlüğün, öğretim elemanlarının ve araştırmacıların kısıtlanma korkusu olmadan bilim dallarında araştırma yapma ve görüşlerini ifade etme hakkı olduğunu belirtmiştir. Yapılan tanımlamalar bağlamında, akademik özgürlüğün, öğretim elemanlarının, bilimsel çalışma yapma, sonuçlarını paylaşma, toplumsal sorunlara ilişkin görüş ve öneri sunma, çözümler üretme, bilim insanı yetiştirme, bilimsel etkinlikler gerçekleştirme gibi işlevlerini yerine getirmede bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde özgür olmaları anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu özgürlüğün uygulamaya yansımaları için ise piyasa hedeflerinin akademi ve bilim hedeflerinin yerini almaması, bir başka deyişle, akademik kapitalizmin akademik özgürlüğün yerini almaması gerektiği söylenebilir.

Akademik özgürlüğün yanı sıra üniversite özerkliğinin de akademik kapitalizmin yükseköğretim alanında yarattığı yıkımın önüne geçilmesi için gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Üniversite özerkliği; üniversitenin herhangi bir dış denetim olmadan kendi kendini yönetme gücü olması (Neave ve Van Vught, 1994), merkezi yönetime, siyasi iktidara ve sermayeye karşı özerkliğinin olması, yasal sınırlar içerisinde kendi kurallarını koyabilmesi, kendi kaynaklarını etkili ve verimli kullanabilme hakkına sahip olması, akademik etkinlikleri ve diğer işleri kendi organları ile araştırma, eğitim, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili etkinliklerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısında bağımsız olmasıdır (Dünya Üniversiteler Servisi, 2003). Üniversite özerkliğinin akademik kapitalizmin dayattığı sermaye bağımlılığa, ticarileşmeye, rekabete, bankacı eğitime, ekonominin ve siyasetin bir alt kümesi olmaya ve benzeri neoliberal hedeflere karşı üniversitenin kendi ayakları üstünde durabilmesi, kendi hedeflerini kendi bilimsel yöntemleri ile gerçekleştirerek kapitalizmin bir aracı olmaktan çıkmasının bir aracı olduğu ifade edilebilir.

Neoliberal anlayış, akademik özgürlük ve özerkliği "topluma karşı sorumluluk ve hesap verme" olarak yeniden tanımlamakta, üniversitelere bu kavramlar altında pek çok görev ve sorumluluk (teorik bilgileri basit, uygulanabilir paketler haline getirmek, bilgisayarlar aracılığı ile kolayca

uygulanabilecek prsedürlere dönüştürmek gibi) yüklemektedir (Ünal, 2009). Üniversite özerkliği, bilimsel özgürlüğün bir koruyucusu olarak işlemekte ve üniversite özerkliğinin ortadan kalkması üniversitelerin üniversite dışından kişi ve kurumların güdümüne girmesine ve bilimsel özgürlüğün de doğrudan ya da dolaylı süreçlerle kaybolmasına yol açmaktadır (Aksoy, 2021). Dışarıdan kişi ve kurumların siyasi iktidarın yanı sıra genellikle sermaye sahibi kişi ve kurumlar olduğu söylenebilir. Özel üniversitelerin siyasi iktidarın ekonomik ve siyasi hedefleri ile birlikte sermaye sahibi kişi ve kurumların piyasa hedeflerine, kamu üniversitelerinin de siyasi iktidarın güdümünde akademik ve eğitim faaliyetlerini yürüttükleri bir neoliberal üniversite gerçeği ile karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Akademisyenlerin, bireysel olarak bilimsel özgürlüğe sahip olmadan yerel ve evrensel olgu, olay ve sorunlara yönelik gerçek ve nitelikli araştırmalar yürütmelerinin mümkün olmadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak, akademik kapitalizmde bilime ve bilim insanlarına piyasanın beklenti ve gereksinimlerini karşılama misyonu yüklenmeye çalışılmaktadır. Bu durum öyle bir hal almıştır ki, üniversitelerin ve bilim insanlarının asıl misyonu olan bağımsız, özgür, gerçek ve nitelikli bilimsel araştırma yapma ve sonuçları toplum yararına paylaşmanın yerini ekonomik getirisi yüksek, piyasanın gereksinimlerini karşılayan, siyasi ve ekonomik politikalara uygun, “bağımlı” araştırmalar yapma almıştır. Bu bağlamda, Waters (2009), akademik çalışmalarda sadece üretime odaklanılmasını ve kadro alma sürecinin yayınların niceliğine dayandırılıyor olmasını eleştirerek bu durumu “akademik patlama” olarak nitelendirmektedir. Waters (2009), akademik çalışmanın alacakaranlık kuşağına girildiğini, üretkenlik dayatması ile pek çok anlamsız yayın üretildiğini belirterek kapitalizmin akademiye olumsuz etkilerini eleştirmektedir.

Üniversitelerin ve bilim insanlarının asıl misyonu olan bağımsız, özgür, gerçek ve nitelikli bilimsel araştırma yapma ve sonuçları toplum yararına paylaşmanın yerini ekonomik getirisi yüksek, piyasanın gereksinimlerini karşılayan, siyasi ve neoliberal ekonomik politikalara uygun, “bağımlı” araştırmalar yapma almıştır. Özlem'e göre (2011) günümüzde bilim, endüstriyel üretim tarzının kapsamı içine girmiş, üniversite de büyük ölçüde özel sektörün elinde, kapitalist düzenin taleplerine uygun öğrenci yetiştiren ve kar amaçlı çalışan bir sektör haline gelmiştir. Bilimsel araştırma adı altında pazarlanan medikal ürünler, ilaçlar bu duruma örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde, sağlık, eğitim, tarım ve diğer pek çok alanda televizyon programlarında ve sosyal medya platformlarında uzmanlık alanlarına göre bilimsel bilgilerini toplum ile paylaşmak adı altında özel hastane, tıbbi/zirai ilaç firması ve özel okul/ üniversite reklamı yapan, bunları pazarlayan ve dolayısıyla bundan kar elde eden çok sayıda bilim insanı bulunmaktadır. Bu bağlamda, Özlem (2011), son dönemde akademisyenlerin genellikle sosyal ve ekonomik düzene entegre olmak gibi bir eğilimi olduğunu, özellikle burjuvazinin yönlendirdiği kapitalist toplumlarda bu eğilimin görüldüğünü belirterek

bu durumun üniversitelerde kapitalist üretim merkezlerinin isteklerine aykırı hemen hemen hiçbir çalışmanın gerçekleştirilemediğinin altını çizmektedir.

Jessop (2018), bazı alanlarda, özellikle medikal endüstride bilimsel ya da bilimsel görünümlü araştırmaların hayalet yazarlı olduğunu, bir başka ifadeyle, bu alandaki şirketlerin kendi ticari ürün ve hizmetlerine güven duyulmasını sağlamak amacıyla bilim insanları veya araştırma enstitüleri adına araştırma yayınlatabildiklerini belirterek akademik kapitalizmin yol açtığı bir diğer önemli soruna değinmektedir. Bu durum, kapitalizmin bilimi kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı bir araç haline dönüştürdüğünü gözler önüne sermektedir. Bilimsel çalışmaları yüksek ücretlerle yayımlayan “paralı dergiler” de akademik kapitalizm bağlamında değerlendirilebilir. Ekonomik hedeflerin bilimsel hedeflerin önüne geçtiği en somut oluşumlardan birinin de bu tür dergiler ve yayınevleri olduğu ifade edilebilir. Jessop (2018), yağmacı dergiler ve yayınevlerinin para karşılığında bilimsel araştırma yayınladıklarını ve yazarların, hakemlerin ya da editörlerin emeklerini sömürdüklerini belirterek bu durumun giderek yaygınlaştığını ifade etmiştir. Yağmacı dergiler bilimsel araştırmaları ekonomik hedeflerle para karşılığında yayınlamaktadır; ki bu bir tür etik ihlaldir, ve yayınların niteliğinin göz ardı edilerek niceliğinin önemsendiği bir durumdur (Bulger, 2002). Bu bağlamda, Waters da (2009) akademik yayıncılık alanı içinde kar amacı olmasını eleştirmekte, yayınların niteliğinden bağımsız olarak sadece üretime yoğunlaşılmalı ve piyasayla eşgüdümlü inşa edilmeye çalışılan bir akademik kültürün oluşturulduğunu belirtmektedir.

Araştırmalara açık erişim sağlanması gerektiği de bir diğer önemli konudur (Swan ve Brown, 2005). Açık erişim, bilimsel araştırmalara ücretsiz olarak erişim sağlanabilmesi, sınırsız dağıtımı, birlikte çalışabilirlik ve uzun süreli arşivlemeyi olanaklı kılmak amacıyla yayınların çevrimiçi arşivde depolanmasıdır (Bethesda, 2003). Açık erişim sağlanabilen makalelere daha fazla sayıda kişi ulaşabilmekte, böylelikle araştırma sonuçları daha fazla kişiye bilgi sunabilmektedir (Lawrence, 2001). Ancak bazı yayınlara erişim ücretli olduğundan bilimsel bilgiye ve araştırma sonuçlarına adil erişimin sağlanamadığı söylenebilir. Burada bilimsel bilginin ticarileştirildiği ve pazarlandığı, dolayısıyla akademinin bilimsel bilgi paylaşımı ile toplum faydası sağlama amacının önüne geçildiğini ifade etmek mümkündür. Bu durumun, akademik kapitalizmin en bariz sonuçlarından ve aynı zamanda beslendiği kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

Kapitalizmin akademik alanı etkisi altına alması eğitim ve bilim açısından son derece önemli bir sorundur. Akademik kapitalizmin, eğitime erişimde eşitsizliklerin derinleşmesine, bilimin nitelik kaybına uğramasına, bilim insanlarının piyasanın adeta birer piyonu haline gelmesine ve bu bağlamda “kapitalizmin nesnelere” konumuna indirgenmelerine yol açtığı söylenebilir. Ünal (1999), kalkınmanın güdümünde kalan eğitimin, ülkenin iktisadi kalkınmasının gerektirdiği ölçüde insangücü yetiştirmeyi, fazlasını yetiştirmemeyi gerektirdiğini belirtmiş, fazlasını yetiştirmenin

kaynakların savurganca kullanılması anlamına geldiği görüşünü de “iktisadi akılcılık” olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla, akademik özgürlüğün olmadığı, iktisadi akılcılığın olduğu bir sistemde akademik özneler olan bilim insanlarının neoliberalizmin nesnelere konumuna indirgenmeleri aslında piyasaya hizmet eden araçlara dönüştürüldükleri gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Aksoy (2005) rekabetçi piyasa koşullarında çoğu zaman eğitim ilkelerinden ödün verildiğini ve eğitim işlerinde ticari hedeflerin daha büyük rol oynadığı ifade ederek bu durumun eğitimin temel özneleri olması gereken öğrencileri ve tüm eğitim emekçilerini “nesneleştirdiğinin” altını çizmektedir.

Neoliberal görüşün uygulamaya geçirilmesini sağlayan yapısal uyum politikaları ile (Ercan, 1998), özelleştirme, ticarileştirme, serbestleştirme ve yerelleşme uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Soydan, 2007). Yıldız (2008) devletin eğitim alanındaki görev ve sorumluluklarının vakıflara, sivil toplum kuruluşlarına ve diğer uluslararası kuruluşlara devredilmesinin, özel üniversitelerin sayısının artmasının öğrenciler arasındaki zengin-yoksul farkını derinleştirdiğini, eşitsizlikleri artırdığını ve yoksul kesimin üniversite eğitimine erişimlerinin önünde büyük bir engel oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, akademik kapitalizmin üniversiteleri neoliberal hedeflere hizmet eden eğitim şirketlerine dönüştürdüğü açıkça görülmektedir. Bu uygulamalar ile öğrencilerin müşteri, üniversitelerin de para ile eğitim ve bilim satan şirketler olarak görüldüğü bir bakış açısı ile asıl hedefin şehirlerde ve dolayısıyla ülke genelinde ekonomik hareketliliğin sağlanması, piyasanın gereklerinin yerine getirilmesi olduğu söylenebilir. Paulo Freire'nin (2018) bankacı eğitim modeline örnek olarak verilebilecek en somut uygulamalardan biri de öğrencilerin birer müşteri olarak piyasaya uygun diplomalar satın aldıkları özel üniversitelerdir. Üniversiteler banka, öğretim elemanları bankacı ve öğrenciler de müşteri olarak görülürken “eğitim” ve “bilim”den söz etmek mümkün olamamaktadır. Zira akademik kapitalizm eğitim ve bilimi baskılamakta ve sermaye sahipleri ve piyasanın çıkarlarını öne çıkarmaktadır. Freire de (2018) bu durumun eğitimin doğasına aykırı olduğunu, eğitimi metalaştırdığını ve ticarileştirdiğini ifade ederek bu anlayışı eleştirmektedir.

Slaughter ve Leslie (2001), neoliberal politikaların etkisiyle özel üniversitelerin öğrenciler tarafından daha tercih edilir hale geldiğini, bunun nedenin de bu üniversitelerden mezun olmanın iş bulmada daha “değerli” görülmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum, kamu üniversitelerinin özel üniversiteler ile rekabet etmesi gerektiği algısını oluşturmakta ve özel üniversitelerin müşteri olarak gördüğü öğrencilerin kamu üniversitelerini tercih etmelerini sağlamayı zorlaştırmaktadır (Slaughter ve Leslie, 2001). Özel üniversiteler, mali kaynaklar açısından devlet üniversitelerine göre daha avantajlı olmaları bakımından, dışarıdan “cazip” görünmekte ve eğitimin ve çeşitli sosyo-kültürel olanakların ticari mal gibi “satıldığı” şirketler olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu durumu, kapitalizmin akademik alanı işgali olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Sonuç Yerine

80'li yıllardan beri Türkiye'de hemen her alanı dönüştüren veya dönüştürmeye çalışan neoliberal politikalar ve uygulamaların akademide de etkisi görülmektedir. Neoliberalizmin rekabet, kar, verimlilik, ücret, özelleştirme, piyasaya hizmet, sermaye bağımlılık gibi kapitalist hedefleri üniversitelere ve akademisyenlere dayatılarak bu alanda bir dönüşümün gerçekleştirilmeye çalışıldığı ifade denebilir. Bu uygulamalar ile, siyasal ve ekonomik politikaların gerçekleştirilmesinde akademinin bir araç olarak görüldüğünü, üniversitenin, akademisyenlerin, bilimsel çalışmaların bu amaca hizmet eden neoliberal nesnelere dönüştürülmeye çalışıldığını ve eğitim alanında özelleştirmelerin üniversite özelinde ele alındığında sadece eğitim-öğretimi değil bilimsel çalışmaları da özel sektör ve piyasaya bağımlı hale getirdiğini söylemek mümkündür.

Akademik kapitalizm, özel üniversiteler, harçlar, paralı dergiler, piyasa hedeflerine uygunluk esasında bilimsel çalışmaların yapılması, üniversitenin salt meslek elemanı yetiştiren bir kurum olarak görülmesi gibi uygulamalarla akademinin ticari bir alana dönüştürülmesi olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla, kapitalizmin ekonomik kaygılar ve piyasa hedefleri temelli dayatmalarının akademideki yansımalarının eğitim ve bilimde büyük bir yıkım yarattığı, akademiye ve bilime emek veren öğretim elemanlarını ve öğrencileri piyasaya hizmet eden araçlara dönüştürdüğü açıktır.

Üniversite özerkliğinin (mali, yönetsel ve akademik özerklik) ve öğretim elemanlarının akademik özgürlüğünün olduğu, üniversitelerin bilimsel ve toplumsal işlevleri bağlamındaki hedeflerinin yerini ekonomik hedeflerin almadığı, üniversitelerin şirkete, eğitimin ve bilimin ticari nesneye dönüşmediği, neoliberal hedeflerin ve politikaların aracı olmayan bir akademi mümkün. Bir başka ifadeyle, üniversitenin şirket değil üniversite olması, akademinin özgür bilim ve evrensel değerler üzerine kurulu doğal yapısına kavuşabilmesi için kapitalizmin yıpratıldığı akademi siyasi ve ekonomik hedeflerden ve çıkarlardan özerk bir biçimde kurgulanması gerektiği ve bu yönde çaba gösterilmesinin akademik kapitalizmden uzaklaşmaya yardımcı olacağı söylenebilir. Başta akademik çevre olmak üzere toplumu oluşturan tüm bireylerin bu durumun bilincinde olması gerektiği, bu yönde politikalar oluşturulması ve uygulanması yönünde eleştirel bilinç ve toplumsal sorumluluk duygusu ile hareket edilmesi gerektiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksoy, H. H. (2005). Küresel Kapitalizmin Kamusal Eğitime Etkileri. *Abece Eğitim ve Ekin Dergisi*. Sayı: (232), 2-7.
- Aksoy, H. H. (2021). Yükseköğretimin Neoliberal Dönüşümü Sürecinde Akademik Özerklik ve Bilimsel Özgürlüğü Anmak. Uysal, M. , Yıldız, A. Bağcı, Ş. E. Ve Korkmaz, N. (Ed.) *Fevziye Sayılan'a Armağan* içinde (201-205). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara / Türkiye.
- Apple, M. W. (2004). *Neoliberalizm ve Eğitim Politikaları Üzerine Eleştirel Yazılar*. Çev. F. Gök vd. Ankara: Eğitim Sen Yayınları

- Ashby, E. (1966). *Universities, British, Indian, African*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bethesda Statement on Open Access Publishing. (2003). Erişim Adresi: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>. Erişim Tarihi: 04/11/2021
- Brown, A. (2006). Academic freedom in Western Europe: Right or Privilege? Gerstmann, E. ve Streb, M. J. (Ed.), *Academic freedom at the dawn of a new century: How terrorism governments and culture wars impact free speech* içinde (115-129). California: Stanford University Press.
- Bulger, R. E. (2002). Ethical practicals in the publication of research results. Bulger, R.E., Heitman, E ve Reiser, J. (Ed.) *The ethical dimensions of the biological and health sciences* içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dünya Üniversiteler Servisi. (2003). *Lima Bildirgesi, Akademik özgürlük ve yükseköğretim kurumlarının özerkliği*. Erisim Adresi: <http://www.egitimbilimtoplum.com.tr/index.php/ebt/article/view/36/54>. Erişim Tarihi: 05/10/2021
- Ercan, F. (1998). *Eğitim ve Kapitalizm Neoliberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi*, ÖES ve Bilim: İstanbul.
- Freire, P. (2018). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev: E. Özbek& D. Hattatoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jessop, B. (2018). On academic capitalism. *Critical Policy Studies*, 12(1), 104-109, doi: 10.1080/19460171.2017.1403342
- Karayalçın, Y. (1964). Üniversitelerin İdare ve Murakabesi-mukayeseli bir inceleme. *Ord. Prof. Dr. Ernest Hirsch'e Armağan* içinde, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 197.
- Lawrence, S. (2001). Free online availability substantially increases a paper's impact. *Nature*, 411 (6837), 521. Erişim Adresi: http://www.copernicus.org/EGU/acp/Nature_ad_1.pdf. Erişim Tarihi: 04/11/2021
- Neave, G. ve Van Vaught, F.A. (1994). *Government and Higher Education in Developing Nations: A Conceptual Framework. Government and Higher Education Relationships Across Three Continents: The Wind of Change*, Oxford, England, The UIA Press.
- Özlem, D. (2010). *Felsefe ve Doğa Bilimleri*. Notos Kitap: İstanbul.
- Özlem, D. (2011). Günümüzde Bilim ve Bilim İnsanı. G, Akçamete, F. Çok, H.Keser, N.Kurul, R.Miser, E.Tavşancıl, H.H. Aksoy, M,Artar, G.Gürgen ve A.Yakar (Ed.) *IV. Lisansüstü Eğitim Sempozyumu Bildiriler* içinde (9-18). Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara / Türkiye.
- Sayılan, F. (2006). Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neoliberal Dönüşüm. *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. Aylık Bülten Eğitim Dosyası*. Kasım-Aralık 2006: 44-51.
- Skordoulis, K. (2021). Marksizm ve Materyalist Bilim Tarihi Anlayışı. Uysal, M. , Yıldız, A. Bağcı, Ş. E. Ve Korkmaz, N. (Ed.) *Fevziye Sayılan'a Armağan* içinde (207-221). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara / Türkiye.
- Slaughter S. ve Leslie, L. L. (2001). Expanding and elaborating the concept of academic capitalism. *Organization*, 8(2),s. 154-161, doi. org/10.1177/1350508401082003
- Slaughter, S. ve Rhoades, G. (2000). The Neo-liberal University, *New Labor Forum* (Spring), 23-42.
- Soydan, T. (2007). Küreselleşme Sürecinin Eğitim Alanına Etkileri. E. Oğuz ve A. Yakar (Ed.) *Küreselleşme ve Eğitim* içinde. (181- 212). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Swan, A. ve Brown, S. (2005). Open access self-archiving: An author study. (Technical Report).
- Tang, H. H. (2014). Academic capitalism and higher education in Macao. Yu, W.Y.E. ve Chan, M.K. (Ed.) *China's Macao Transformed: Challenge and Development in the 21st Century* içinde. Hong Kong: City University of Hong

- Kong Press.
- Tight, M. (1988). So what is academic freedom? Tight, M. (Ed.), *Academic freedom and responsibility* içinde. Philadelphia, Society For Research Into Higher Education &Open University Press.
- UNESCO. (1998). *Statement on Academic Freedom, University Autonomy and Social Responsibility*, International Association of University Autonomy and Social Responsibility, International Association of Universities, www.unesco.org/iau/tfaf_statment.html, April 1998
- Ünal, L. I. (1999). Kalkınma kısıcındaki eğitimin bir bilançosu. N. Tural (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Toplumumuz ve Eğitim Sempozyumu bildiriler ve panel tartışmaları* içinde (47-73). Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara / Türkiye.
- Ünal, L. I. (2005). İktisat İdeolojisi'nin Yeniden Üretim Süreci Olarak Eğitim. *Ekonomik Yaklaşım*, 16 (57), 35-50.
- Ünal, L. I. (2009). Kapitalist Küreselleşme Sürecinde Yükseköğretim. *Evensel Kültür*. Sayı: 214, Ekim,72-74.
- Ünal, L. I. (2013). Kapitalist Toplumda Eğitim: Kuram ve Gerçekliğe Genel Bir Bakış. *Praksis: Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, (33),9-27
- Waters, L. (2009). *Akademik Düşmanları* (Çev: Özbek, M.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Yıldız, N. (2008). Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. (11), 13-32.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2021). Birim İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 08/10/2021